

თინა იველაშვილი

თეთრი გენოციდის განხორციელების მცდელობა საქართველოში

გენოციდი ორი სიტყვის (ბერძნ. *genos* – გვარი, ტომი და ლათ. *caedo* – ვკლავ, ვზოცავ) კომბინაციას წარმოადგენს. იგი გამოიყენება მოსახლეობის ცალკეული ჯგუფების რასობრივი, ეროვნული და რელიგიური მოტივებით ერთიანი გაყლექის აღსანიშნავად. გენოციდი კაცობრიობის წინაშე ერთ-ერთ უმძიმეს დანაშაულად ითვლება [3, გვ. 79].

გენოციდი ორი ფორმით ხორციელდება: სისხლისღვრით და უსისხლოდ. ეს უკანასკნელი თეთრი გენოციდის სახელითაა ცნობილი. თეთრი გენოციდის რამდენიმე სახე არსებობს: ენობრივი, რელიგიური, იდეოლოგიური, ზნეობრივ-მორალური, ეკონომიკური და ა. შ. ანტიეროვნულ-ანტიხალხმწიფოებრივი ხელისუფლების მხრიდან იგი შეიძლება განხორციელდეს არა მხოლოდ სხვა ეთნოსებისა და განსხვავებული რელიგიური მრწამსის მქონე ადამიანთა ჯგუფების, არამედ საკუთარი ხალხის მიმართაც. მისი განხორციელების მცდელობას ბოლო ათწლეულის მანძილზე საქართველოში არაერთხელ ჰქონდა ადგილი.

საქართველოს ყოფილი ანტიეროვნულ-ანტიხალხური, ე. წ. დემოკრატიული ხელისუფლება ქვეყნის სათავეში მოვიდა თუ არა, მისმა ბოსებმა არაერთხელ მიმართეს სავალუტო ფონდის სათანადო სტრუქტურებს და ქართველი ხალხის ადვილად სამართავად კონკრეტულ დირექტივებს ყელგამოწეულები სთხოვდნენ. მათ ამ ხვეწნა-აჯახე ლაკონიური და ადვილად გასაგები პასუხი მიიღეს: „გლობალიზაციის განხორციელების პირობებში ჩვენი მიზნის მისაღწევად საჭიროა, საქართველოში რეალურად არსებული მოსახლეობა მილიონნახევრამდე შემცირდეს, რომელშიაც ქართველები მხოლოდ ორმოც პროცენტს უნდა შეადგენდნენ; საქართველო კი სხვადასხვა სარწმუნოებისა და ეთნოსის მშვიდობიანი თანაარსებობის ოაზისად უნდა დარჩეს“. ამ დირექტივებით „შეიარაღებულმა“ ვარდოსანმა ხელისუფლებამ მიზანმიმართულად დაიწყო ქვეყანაში აღნიშნული მითითების გატარება თეთრი გენოციდის სახით და იერიში მიიტანა მთელ

რიგ ფუნდამენტურ ეროვნულ ღირებულებებზე. თვალსაჩინოებისათვის შევხებით რამდენიმეს.

თეთრი გენოციდის ერთ-ერთი ძლიერი ფორმაა ეროვნულ-მშობლიური ენის თანდათანობით უცხო ენით ჩანაცვლება. ყველა მოძალადე, ერისა და ეროვნული იდენტურობის უსისხლოდ განადგურების მიზნით, პირველ ყოვლისა, მისი მშობლიური ენის იგნორირებითა და დაკნინება-გადაგვარებით იწყებს. მათ კარგად იციან, რომ მშობლიური ენა ყოველი (მით უმეტეს მდიდარი ისტორიული წარსულის, კულტურისა და მრავალსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრიობის მქონე) ერის არსებობის ისეთივე აუცილებელი და სასიცოცხლო შემადგენელი ნაწილია, როგორც ერთიანი მამული, სარწმუნოება, ადათ-წესები თუ ტრადიციები. ენა სახელმწიფოს თვითიდენტიფიკაციის ღერძია. ილუზიაა იმის მტკიცება, რომ თითქოს მრავალეთნიკურობა (შესაბამისად მრავალენოვანება) სახელმწიფოს ღირსება და სიმდიდრე იყოს. ეს მისი ღირსება კი არა, მისი ეროვნული მენტალობა-იდენტურობის თანდათანობით დაკნინება-დაქვეითება-გაქრობის შესანიშნავი საშუალებაა.

ენა ცოცხალი ორგანიზმია და ამავე დროს ცვალებადიც. როდესაც კონკრეტულ ქვეყანას თავისთავადობის დაკარგვის მრავალი საშიშროება ერთდროულად ემუქრება, მისი მკვიდრნი, პირველ ყოვლისა, ენის სიწმინდეს უნდა მოუფრთხილდნენ, რადგან იგი ერის სულია და როდესაც სული კვდება, მაშინ სხეულის ფიზიკურად დარჩენას აზრი ეკარგება.

ქართული ენა იყო და არის ჩვენი საერთო ეროვნული, კულტურული და სალიტერატურო ენა. „ამ ენით ვლოცულობდით, ამ ენით ვსთარგმნეთ საეკლესიო წიგნები, ამ ენით სწერდნენ და მღეროდნენ ჩვენი მგოსნები; მითი ვმსჯელობდით დიდ საქვეყნო საქმეებზედ, ვსწერდით ისტორიას; – ეს იყო და არის ჩვენი სამშობლო ენა, უძვირფასესი განძი, დამცველი ეროვნული სულისა“ [4,228].

შეიძლება ითქვას, რომ ამ ბოლო ათწლეულში საქართველოში მიზანმიმართულად მიმდინარეობდა ერის სულის – ქართული ენის, როგორც სახელმწიფო ენის, არა მხოლოდ დაკნინება-დამცრობა, არამედ ანგლოფიცირება, ამერიკანიზმს ამოფარებული უცხო სიტყვებით გაჯერება-დანავიანებაც. ეს კი საკმაოდ სერიოზულ პრობლემებს ქმნის მოქალაქეთა აზროვნებაში, რადგან ენა, წერა და აზროვნება – ეს ერთიანი პროცესია, რომელიც ეფუძნება ლოგიკას. აქედან გამომდინარე, ერთის დანაგვიანება-დაკნინება ავტომატურად უარყოფით გავლენას ახდენს დანარჩენ ორზეც.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ენა ადამიანშია კოდირებული და მისი ეროვნულობის გამომხატველია. ეს კარგად იციან ჩვენს ქვეყანაში „ახილი წესრიგის“ დამკვიდრების ინიციატორებმა და ამიტომ თავიანთი ყურმოჭრილი, ოცდაათ ვერცხლზე გაყიდული ვარდოსანი, ე.წ. ქართველი პოლიტიკოსების ხელით ყველაფერს აკეთებდნენ, რომ მომავალ თაობებში ქარ-

თული ეროვნული კოდი, გენი და სული გაანადგურონ და ჩაკლან, რათა თავიანთთვის სასურველი – მართვადი საზოგადოება შექმნან [2, 15]. დღეს რეალობაა, საქართველოში ყველაზე დაჩაგრული, შეურაცხყოფილი და უფლებააყრილი, ყველაზე ნაკლებ პოპულარული (თვით ქართველებშიც კი) „სახელმწიფო“ ქართული ენაა. ენის ფაქტორის უარყოფა დამოუკიდებელი ქვეყნის აღმშენებლობას კი არა, მის ნგრევას გამოიწვევს, რადგან სახელმწიფო ენა ის ხერხემალია (ვანო მერაბიშვილში არ აგერიოთ), რომლის გარშემოც ეროვნული სახელმწიფო შენობა შენდება.

თეთრი გენოციდი იწყება მაშინ, როდესაც გარსმონხვეული უცხო ძალები მშობლიურ ენასთან ერთად გარკვეული ეთნოსის მრავალსაუკუნოვანი და ტრადიციული რელიგიის დაკნინება-დამცრობას იწყებენ. დღეს ამის ნათელი მაგალითი სახეზე გვაქვს საქართველოში. ცნობილი და აღიარებული ფაქტია, რომ მართლმადიდებლობა საქართველოში საუკუნეების მიღმა თავისი ტოლერანტობით, ზნეობრივ-მორალური ღირებულებებით ეროვნულობას, ქართველობას გაუთანაბრდა და მას ეს მნიშვნელობა დღესაც არ დაუკარგავს. სწორედ ამიტომ უტყვენ მას მიზანმიმართულად. ამის ნათელი დასტურია 2011 წელს მიღებული კანონი რელიგიების შესახებ, რომლის ძალითაც ჩვენს ქვეყანაში არსებული სხვადასხვა კონფესია და სექტა უფლებრივად მართლმადიდებლობას გაუთანაბრეს, იმ მართლმადიდებლობას, რომელიც ქართული ეროვნული სახელმწიფოებრიობის არსებობის ერთ-ერთ ძირითად საყრდენ ქვაკუთხედს წარმოადგენდა და დღესაც წარმოადგენს. რეალობაა და მას ვერსად გავექცევით, ქართულ მართლმადიდებლობას ფესვები მხოლოდ და მხოლოდ ქართულ მიწაში აქვს გადგმული, ისევე როგორც რუსულ მართლმადიდებლობას – რუსულ მიწაში, ბერძნულს – ბერძნულ მიწაში და ა. შ.

სწორედ ამიტომ გარედან (გლობალისტებისა და მასონებისაგან) მართული ჩვენი ყოფილი, მუცლის ამოყორვაზე დახარბებული, არაეროვნული ხელისუფლება მართლმადიდებლობის დაკნინება-განადგურების მიზნით ყოველნაირად ცდილობდა და ხელს უწყობდა ფსევდოქრისტიანული, ნაირნაირი უცხო რელიგიური სექტების ჩანერგვას. შეიძლება ითქვას, რომ ეს არის 21-ე საუკუნის უმძიმესი მასირებული ჯვაროსნული ლაშქრობა ქართული სულის, ქართული რელიგიური რწმენის, ქართული მადლმადიდებლობის წინააღმდეგ. მათ ავიწყდებოდათ, ან არ უნდოდათ დაენახათ ის რეალური გარემოება, რომ დავით აღმაშენებლის ოქროს ხანის საწინდარი სწორედაც რომ მართლმადიდებლობის სახელმწიფო იდეოლოგიის რანგში აყვანა იყო. ქრისტიანობის მიღებისა და მისი სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების შემდეგ, საქართველოში უმძიმესი განსაცდელის ჟამსაც კი, ეკლესია ყოველთვის მოწოდების სიმაღლეზე იდგა, რადგან იგი არა მხოლოდ სარწმუნოება, არამედ ქვეყნის იდეოლოგიაც იყო.

ქართული მართლმადიდებელი ეკლესია დღეს ყველაზე დაუცველია, რადგან მას არ გააჩნია უცხოეთში ისეთი ძლიერი ლობისტი-დამცველები, როგორც ეს ისლამს, იუდაიზმს და კათოლიციზმს ჰყავთ (სხვათა შორის, ვატიკანის ხელშია მსოფლიოს უმსხვილესი ბანკი „რელიგიურ საქმეთა ინსტიტუტის“ სახელწოდებით. მის გარეშე დღეს მსოფლიოს ვერც ერთი ბანკი ფიზიკურად და ფინანსურად ვერ იარსებებს). სწორედ ამიტომ თვალს ხუჭავენ მათზე და საერთაშორისო დონეზე მხოლოდ მართლმადიდებლობას (ძირითადად ქართულ და რუსულ მართლმადიდებლობას) უტყვენ, რადგან ქრისტიანული ეკლესიებიდან მხოლოდ მართლმადიდებლობური ეკლესიები ცდილობენ წინააღმდეგობა გაუწიონ მონღოლისტურ მოძალებას.

საქართველოში ქართული მენტალობის ერთ-ერთი ძლიერი საყრდენი ბურჯი ყოველთვის იყო განათლების მოწესრიგებული სისტემა. სააკაშვილის ხელისუფლებას კი ქვეყანაში სჭირდებოდა გაუნათლებელი და გონებაჩლუნგი ადამიანები, რომლებსაც რეაქცია მხოლოდ პურსა და სანახაობაზე ექნებოდათ. სწორედ ამ მიზნით შეეცადა ერის აზროვნების ცენტრების (მეცნიერებათა აკადემია თავისი კვლევითი ინსტიტუტებით, უნივერსიტეტები, აკადემიური თეატრები, ქართული კინო, ხელოვნების დარგები, ზოგადსაგანმანათლებლო სისტემა და ა. შ.) განადგურებას.

გონებრივი გენოციდი მაშინ დაიწყო, როდესაც ვარდოსნების რევოლუციურმა პარლამენტმა „განათლებისა და მეცნიერების შესახებ“ ყბადღებულ კანონი მიიღო. წლების წინ „მსოფლიო ახალი წესრიგის“ მესვეურთა მიერ საქართველოში ჩანერგილ და ფუფუნებაში მყოფ არასამთავრობო, მაგრამ პოლიტიკურად აქტიურ თავისუფლების ინსტიტუტში გამოჩეკილ და დაფრთიანებულ ვარდოსნებს გრანტის სახით საკმაოდ სოლიდური თანხები გამოუყვეს საქართველოს განათლების სისტემის, ე. წ. რეფორმებისათვის (ფაქტობრივად, დანგრევისათვის). ფულს დახარბებულმა ყოფილმა ხელისუფლებამ უკვე თვით ამერიკაში არარსებული განათლების ვითომდა ამერიკული სისტემა უკრიტიკოდ, ბრმად გადმოიტანა და წარმატებულ რეფორმად მოგვასადა. ამისათვის მიიღეს ე. წ. „კანონი ზოგადი განათლების შესახებ“. შედეგმა არ დააყოვნა და კატასტროფული ფაქტის წინაშე დაუდევით. ზოგადი სასკოლო განათლების სისტემა არათუ გაუმჯობესდა, არამედ მთლიანად დაინგრა, რომლის ფუნდამენტიც საშუალო სკოლა იყო. 2011 წლის მონაცემებით დაწყებითი განათლების ხარისხით საქართველო მსოფლიოში 120-ე ადგილზეა, მაშინ როცა რამდენიმე ათეული წლის წინ ამ კუთხით მსოფლიო ლიდერთა რიცხვში იყო.

ვარდების რევოლუციის შემდეგ საქართველოს სკოლებში დაიწყო მენტალური პროცესი. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ განათლების რეფორმების ნიღბით მიმდინარეობდა ქართველი ხალხის მომავალი თაობის „დემოკრატიულად“ გაზრწნა-გადაგვარების პროცესი, რომლის მიზანი ახალი ჯიშის

ქართველის გამოყვანა იყო. რომლისთვისაც უცხო იქნებოდა საკუთარი ეთნიკურობით სიამაყე, ეროვნული თვითშეგნება, ზნეობრივი ნორმები, ეროვნული სარწმუნოება, სახელმწიფო ინტერესები და ღირსების დაცვა. ამ კანონის იდეოლოგიებმა კარგად იცოდნენ, რომ ერი, როცა თავის ისტორიას იფიქვებს, იკარგება და ქრება არა მხოლოდ სულიერად, არამედ ფიზიკურადაც. თავის დროზე დიდი ილია წერდა: ერის დაცემა და გათახსირება იწყება მაშინ, როცა ერი თავის ისტორიას იფიქვებს. როგორც კაცად არ იხსენიება ის მაწანწალა, რომელსაც აღარ ახსოვს – ვინ არის, საიდან მოდის და სად მიდის, ისე ერად სახსენებელი არ არის ისიც, რომელსაც თავისი ისტორია არ ახსოვს. „ამისთანა ხალხი უბინაო კაცსა ჰგავს, არ იცის ვინ არის და რისთვის არის“ [1, 604].

ქართველი ერის და საერთოდ საქართველოში მაცხოვრებელი ხალხის თითქოსდა ზოგადი განათლების დონის ამაღლების (ფაქტობრივად, იდეოლოგიური გენოციდის) მიზნით ჩვენი ოკეანესგალმელი მფარველები და „მარჩენალები“ მათ მიერვე დაარსებულ, ე. წ. არასამთავრობო ინსტიტუტებს ათეული წლების მანძილზე ყოველწლიურად, გრანტების სახით, საკმაოდ სოლიდური თანხებით ასაჩუქრებდნენ. მაგალითად, 2012 წელს ამგვარი პროექტისათვის კონკრეტულად საქართველოზე 2,7 მილიონი დოლარი გამოიყო.

მასწავლებელთა, ე. წ. „სასერტიფიკაციო გამოცდებით“ ფაქტობრივად უმაღლესი სასწავლებლების დიპლომები გააუქმეს. მსგავსი რამ არცერთ ცივილიზებულ ქვეყანაში არ ხდება. ამ მომაკვდინებელი რეფორმების მიზანი ერთია: მოსახლეობას ნელ-ნელა წაართვან განათლების უფლება, ინტერესი და უკარგონ განათლებისადმი, წიგნიერებისადმი და ადვილად სამართავ მასად აქციონ. რეალობა ისაა, რომ უწიგნურ ადამიანს ეკარგება ცოდნის გაღრმავების სურვილი, სულიერად ცარიელდება, იკეტება თავისთავში და სხვისი მონა-მორჩილი მხოლოდ ყოველდღიური ცხოვრებით ცხოვრობს. ეს ფსევდოლიბერალური ექსპერიმენტი სრულიად შეგნებულად, ფულს დახარბებული ჩვენი ყოფილი ვარდოსანი ხელისუფლების წყალობით, უძველესი და უდიდესი წარსულისა და კულტურის მქონე, მაგრამ რაოდენობრივად მცირერიცხოვან ქართველ ხალხზე ტარდებოდა. ახალი ხელისუფლების მიერ დროულად თუ არ იქნა სათანადო დონისძიებანი გატარებული, საჯალალო შედეგებს მივიღებთ და სახეზე გვექნება სრული სახის იდეოლოგიური გენოციდი, რომლის გამოსწორებასაც სულ ცოტა რამდენიმე ათეული წელი მაინც დასჭირდება.

იდეოლოგიური გენოციდის ერთ-ერთი სახეა ქართულ სოფლებსა და სხვა დასახლებულ პუნქტებში ადგილობრივი ბიბლიოთეკების (სადაც „საზიზღარ საბჭოთა“ პერიოდში დედაქალაქიდან რესპუბლიკაში ქართულ ენაზე გამოცემული ყველა სახის წიგნები, პერიოდული გამოცემები, ჟურნალები და ყოველდღიური გაზეთები იგზავნებოდა) გაუქმება. მაგალი-

თად, გურიაში 2003 წელს 99 სასოფლო ბიბლიოთეკა ფუნქციონირებდა, 2008 წლისათვის კი – მხოლოდ 14. უფრო მძიმე მდგომარეობაა მაღალმთიან რეგიონებში. ამ ბოლო დროს ცდილობენ ზოგიერთ სოფელში ბიბლიოთეკებს ჩაანაცვლონ, ე.წ. კომპიუტერული სწავლების ცენტრები. მაგრამ მის ინიციატორებს ავიწყდებათ, რომ ვერანაირი კომპიუტერი წიგნსა თუ გაზეთს ვერ შეცვლის. აღნიშნული ბიბლიოთეკები საჯარო სამკითხველოებს წარმოადგენდა, სადაც მოსახლეობა ყოველდღიურად ეცნობოდა ახალ ამბებსა და ქვეყანაში მიმდინარე პროცესებს. ყოველივე ეს იმაზე მიუთითებს, რომ ხელისუფლება შეგნებულად ანგრევდა მოსახლეობის ელემენტარული განათლების კერებს და მოსახლეობა იდეოლოგიური დეგრადაციისაკენ მიჰყავდა.

ერი, როგორც სოციალური ერთეული, ტრადიციულ ეროვნულ ღირებულებებზე, მისთვის დამახასიათებელ მორალურ ნორმებზე, გაცნობიერებულ წარსულზე დგას. ზნეობრივი გენოციდი ხორციელდება ძირითადად ფსიქოლოგიური ზეწოლის შედეგად, რაც რეალურად დღეს საქართველოში ხდება. უცხოეთიდან უხვად დაფინანსებული ყოფილი არაეროვნული ხელისუფლება „ახალი ქართველის“, ლიბერტიანელი ქართველის გამოყვანისათვის მიზანმიმართულად ქეოდა საზოგადოების, განსაკუთრებით ახალგაზრდობის, ზნეობრივ დეგრადირებას. ეს პროცესი, არც მეტი, არც ნაკლები მოსახლეობის, უფრო მართებული იქნება თუ ვიტყვით, ერის სულიერი გენოციდის ტოლფასია, რაც მის ფიზიკურ გადაშენებას უწყობს ხელს. სულიერად გაზრდილ საზოგადოებას მომაჯალი რომ არ აქვს, ეს კარგად იცინა „ახალი მსოფლიოს“ მოწყობის მესვეურებმა, ამიტომ საქართველოს ყოფილ ხელისუფლებაში მოკალათებული მათი ხელის ბიჭები ქართულ მენტალიტეტსა და ზნეობრივ ღირებულებებს ყოველგვარ უხამსობას (გეიბარები, გეიალუმები, ერთსქესიანთა ქორწინება, სატანიზმი და სხვ.) უპირისპირებდნენ.

კოსმოპოლიტურ-ლიბერალური მიმართულების ლიდერები საკუთარ შვილებს მოძღვრებენ: თქვენ დაიბადეთ და გაჩნდით ამ ქვეყანაზე, რომ იყოთ თავისუფალნი და ბედნიერნი და ყველა საკითხთან დაკავშირებით გააკეთოთ თავისუფალი არჩევანი. თუ თქვენი არჩევანი იქნება, გინდ სამშობლოს შეწირვებით, გინდ – თქვენ პროფესიას, რასაც გინდა. მომაჯალი თაობის ამგვარი დამოძღვრა იმას ნიშნავს, რომ ახალი თაობა უნდა იყოს თავისთავზე შეყვარებული, ეგოისტი, სხვა დანარჩენზე უპასუხისმგებლო და მხოლოდ თავის კეთილდღეობაზე უნდა ფიქრობდეს დევიზით: „მხოლოდ მე ვიყო კარგად და ჩემს შემდეგ ქვა ქვაზე ნუ დარჩენილა“. თავისუფლების ამგვარი აღქმა ნიშნავს იმას, რომ ფსიქიკური გადაზრების მქონე პიროვნებამ ან ნარკომანმა არა მკურნალობა და გაჯანსაღება, არამედ ამ გადაზრების საჯაროდ დაფიქსირება და დაცვა უნდა მოითხოვოს. ეს, არც მეტი არც ნაკლები, XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ლიბერალ-

კოსმოპოლიტთა დევიზია XXI საუკუნეში გადმოტანილი. ამ იდეის ლიბერტიანულ მებრტყელთა „ღრმა ფოლოსოფიური“ გააზრებით, ქართველებს არც კულტურის, არც მეცნიერების, არც ხელოვნების ხაზით საერთოდ არაფერი არ გაგვიკეთებია. მსოფლიოს მატარებელმა ჩვენს მიღმა გაიარა. რა დონით უნდა გძულდეს საკუთარი ერი, რომ მსოფლიო კულტურის ისტორიაში შენი ერის, ქართველი ხალხის შეტანილი წვლილი ვერ დაინახო. უნდა ითქვას, რომ ამ XIX საუკუნის ლიბერალ-კოსმოპოლიტის აზროვნებაში ჩარჩენილი პერსონისათვის სრულიად უცხო ხილია და არ ესმის ქართული კულტურა, მისი ისტორია. ხალხური ბრძნული ნათქვამია: „წარსული რომ გაიგო, ის შესისხორცებული უნდა გქონდეს და გტკიოდეს, რომ გტკიოდეს – უნდა გიყვარდეს, რომ გიყვარდეს – გულით ქართველი უნდა იყო“ და არა ლიბერტიანელი.

ამგვარი ლიდერები ვერ აცნობიერებენ იმას, რომ თავისუფლება ესაა – უდიდესი პასუხისმგებლობა ოჯახის, საზოგადოების, ქვეყნის, ერისა და შემოქმედის წინაშე. ქართველ ლიბერალ-კოსმოპოლიტთა ეს მსოფლმხედველობა, არც მეტი, არც ნაკლები, ერის სულიერ-იდეოლოგიური გენოციდის ამკარა მხარდაჭერა და ხელშეწყობაა, რაც მცირერიცხოვან ერებს გადაშენებას უქადის. ჩვენს წინაპრებს ამ ფილოსოფიით რომ ეცხოვრათ, საქართველოში დღემდე მართლაც რომ ქვა ქვაზე არ დარჩებოდა. „საყოველთაო ჭეშმარიტება აღარ არსებობს, არსებობს მხოლოდ ინდივიდუალური ჭეშმარიტება: ფქვს იკიდებს ვულგარული აზროვნება, რომელიც ადამიანში მხოლოდ ცხოველური ინსტიქტების წინ წამოწევას ემსახურება. ეს არის ჭეშმარიტი თავისუფლების სრული ანტიპოდი“ (ილია მეორე).

არსებული ტელევიზია და სხვა სახის სამთავრობო პროპაგანდის საშუალებები ყოველნაირად ცდილობდნენ უდიდესი ქართული კულტურული მემკვიდრეობის პროპაგანდის ნაცვლად მოსახლეობისათვის თავს მოეხვიათ ამერიკული მასკულტურა. ეს მღვრიე ტალღა ჩვენს ტრადიციებს, მრავალსაუკუნოვან ოჯახურ მორალურ-ზნეობრივ წესებს არღვევს. ახალგაზრდობის აღზრდის პრობლემა ასე მწვავედ არასოდეს მდგარა, როგორც დღეს დგას. ახალგაზრდები ურთიერთპატივისცემის, მხარში დგომის, დახმარების განცდას კარგავენ და გათითოკაცებულნი მხოლოდ საკუთარი ეგო-ს კეთილდღეობისათვის იბრძვიან. საკუთარი თავის მიმართ ეგოისტური შემწყნარებლობა, ჩადენილი ცოდვების გამო სირცხვილის, თავმოყვარეობისა და სიამაყის გრძნობის არარსებობა მათი ცხოვრების წესის სიმბოლოებად იქცევა. ყველაფერი ეს კი უცხოური მასკულტურის მასობრივი პროპაგანდის გავლენის შედეგად ხდება.

საერთოდ, ეკონომიკური მონობა აუტანელია, მაგრამ უარესია ეროვნული მონობა, რადგან თუ ეკონომიკური მონობა მარტო კუჭის, ეროვნული – მთელი სულიერ-ხორციელი ორგანიზმის ტკივილია. პიროვნება იყოს ეროვნული,

ეს ნიშნავს იმას, რომ იგი არსობრივად შეზრდილია ეროვნულ ინტერესებთან, მისთვის უცხოა კარჩაკეტილობა, საზოგადოებისათვის ზურგის შექცევა და ე.წ. კოსმოპოლიტურ-გლობალისტური ძალებით არ იმართება.

აშშ-ის ელჩის ჯონ ბასის აზრით, „ქართველები ანალიტიკური და კრიტიკული აზროვნების სიმწირეს განიცდიან. ამის ერთ-ერთი მიზეზი არის ის ოცწლიანი პროცესი, როდესაც ქართველები წყვეტენ – ვინ არიან ისინი, რას ნიშნავს იყო ქართველი თანამედროვე მსოფლიოში. ამ პროცესში ზოგიერთმა ქართველმა აირჩია გზა, რომლის მიხედვითაც ქართველობა ნიშნავს იმას, რომ ეთნიკურად ქართველი და მართლმადიდებელი იყო. ეს მიდგომა არ ტოვებს ადგილს საქართველოს ბევრი მოქალაქისათვის, რომელთაც განსხვავებული რწმენა და ეთნიკურობა გააჩნიათ“[5]. მას ავიწყდება ან შეგნებულად არ უნდა ხაზი გაუსვას იმ ფაქტს, რომ ჩვენს თავზე არაერთხელ დატეხილი უმძიმესი ქარიშხლებისას სწორედ ეროვნულობამ და მართლმადიდებლობამ გადაგვარჩინა და დღევანდლამდე მოგვიყვანა. აქედან გამომდინარე, არავის აქვს უფლება გვიკიჟინოს, რომ ჩვენი ეროვნული სახელმწიფოებრიობის არსებობის ძირითადი საყრდენი ქვაკუთხედი – მართლმადიდებლობა და ეროვნულობა – თითქოს ქვეყნის განვითარების ხელისშემშლელ ფაქტორს წარმოადგენდეს.

ეროვნული ისაა, ვისაც გადამწყვეტ მომენტში შეუძლია ქვეყნის კეთილდღეობას მსხვერპლად შესწიროს საკუთარი ინტერესები. ეროვნულობა ქართულ მართლმადიდებლურ სარწმუნოებასთან, ენასა და მამულთან ერთად ყოველთვის იყო, არის და იქნება ჩვენი ქვეყნის გადარჩენისა და დამოუკიდებლობის ქვაკუთხედი. ქართული ეროვნულობის, ეროვნული მეობისა და ღირსების შენარჩუნების წინააღმდეგ არის მიმართული საქართველოში ნაწვიმარზე სოკოებივით მომრავლებული, ე. წ. არასამთავრობო ორგანიზაციებისა და პოლიტიკური პარტიების დიდი უმრავლესობა, ასევე რელიგიური უმცირესობები თუ სექტები, რომლებიც ისეთი მცირერიცხოვანი ქართველი ერისათვის, როგორც ქართველი ერია, დამოკლეს მახვილივით სასიკვდილო საფრთხეს წარმოადგენს.

თავისუფლების ინსტიტუტში „დავაჟაკებულმა“ (დაპროგრამებულმა) ვარდოსნებმა ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ მიზანდასახულად ბრძოლა გამოუცხადეს ეროვნულობას, როდესაც არა მარტო პირადობის მოწმობიდან და პასპორტიდან, არამედ ყოველგვარი პირადი საბუთიდან მამის სახელი და ეროვნულობა ამოგვიშალეს. ეს მზაკერული ჩანაფიქრი და გლობალური შეთქმულება ყოველგვარი წინააღმდეგობისა და გართულების გარეშე თავს მოახვიეს ქართველ ხალხს სახელმწიფოებრივი და ეროვნული დამოუკიდებლობის ჩასაწიხლად და წარმატებითაც განახორციელეს. ისინი ზომ საერთაშორისო მასონურ ორგანიზაციებსა და ლოჟებში არიან გაწევრიანებულნი და ვალდებულება აქვთ აღებული, რაც

შეიძლება მალე მოახდინონ საზოგადოებაში ქართული ეროვნული და სახელმწიფოებრივი ინტერესების ჩაქრობა, მათი მექსიერებიდან ეროვნული თვითშეგნების, ეროვნული მეობის ამოშლა და ეროვნული გენის გენეტიკური გადაგვარება.

საქართველო უნიკალური კლიმატური პირობებითა და ნიადაგების (განსაკუთრებით ბარში და ზეგანზე) ნაყოფიერებით ხასიათდება. აქედან გამომდინარე, იგი ოდითგანვე მიწათმოქმედების ქვეყანა იყო. თავისუფლად შეიძლება ითქვას, რომ სხვა ფაქტორებთან ერთად ესეც იყო ერთ-ერთი ძირეული საფუძველი, რამაც გადაარჩინა ჩვენი ეროვნული სახელმწიფოებრიობა და დღემდე მოგვიტანა. მიუხედავად ამისა, ყოფილი ხელისუფლების წყალობით, 21-ე საუკუნის დასაწყისში (სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის ბუმის პერიოდში) საქართველოს სოფლის მეურნეობა გაპარტახებულ-განადგურებულია. კარგად იციან ჩვენმა უცხოელმა „კეთილის მსურველებმა“, რომ მიწას მოწყვეტილი მოხეტიალე და უსახლკარო, თავმოყვარეობადაკარგული და ღირსებააყრილი მეურნე, რომელიც მხოლოდ თავის გატანაზე ფიქრობს, ადვილი სამართავია. ამიტომ თავიანთი ადგილობრივი სატელიტების ხელით ყველანაირად ცდილობდნენ, ქართველი მიწათმოქმედი მეურნე მოწყვეტათ იმ მიწიდან, რომელზეც ათეული საუკუნეების განმავლობაში ჭიპლარით იყო მიმაგრებული. ამის ნათელი დასტურია უკანასკნელ პერიოდში მთელი რიგი სახნაუ-სათიბებისა და საძოვრების უცხოტომელებზე გასხვისება (ჩინელები, თურქები, არაბები, ბურები და ა. შ.).

ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში მსგავს ფაქტებთან დაკავშირებით განგაშის ზარები ილია ჭავჭავაძემ დაარისხა. იგი გვაფრთხილებდა: „ხმლიანმა მტერმა ვერ დაგვათმობინა, ვერ წაგვართვა ჩვენი მიწა-წყალი, ჩვენი ქვეყანა. ხმლიან მტერს გაუშელოთ, გადავრჩით. ქვეყანა და სახელი შევინახეთ, სახსენებელი არ ამოვიკვეთეთ, შევინარჩუნეთ, საქოლაჟი არავის ავაგებინეთ. ხმლით მოსულმა ვერა დაგვაკლო-რა, შრომით და გარჯით, ცოდნით და ხერხით მოსული-კი თან გაგვიტანს, ფებქვემ მიწას გამოგვაცლის, სახსენებელს გაგვიქრობს, გაგვიწყვეტს, სახსენებელი ქართველისა ამოიკვეთება და ჩვენს მშვენიერს ქვეყანას, როგორც უპატრონო საყდარს, სხვანი დაეპატრონებიან“ [1; 680].

ვაჟა ფშაველაც გულისტკივილით აღნიშნავდა: „საოცარი ამბები გვატყდება თავს. ქვეყანაში გააჩინეს დაწესებულებები, რომელსაც დაავალეს ყური უგდე და უპატრონე რუსეთის შიდა გუბერნიებიდან მოსულ უმამულო გლეხობასო, აუარებელ ფულსა ჰხარჯავს ეს დაწესებულება მარტო მოხელეებზე. თავისუფალი ადგილ-მამული რომ აღარაა ამ უბედურ საქართველოში, ტყეებს აჩეხინებენ ლეკებს.... წარსულ საუკუნეში რაც თავისუფალი სახნავი იყო, აზია-ევროპიდან მოსულებს უფემქაშეს და დღეს, რაკი ეს სიმდიდრე გამოილია, ტყეებს მიჰყვეს ხელი.... ნახევარი ტფილი-

სის გუბერნიისა უცხოეთიდან მოსულებს გაუბოძეს სახმარად და სამკვიდროდ და კიდევ ვერ დასცხრნენ, არ ისვენებენ, რაღაცას ჩხირიკედელაობენ და ცივ სამარეს უმზადებენ მკვიდრს, იმ მკვიდრსა, რომელიც ათას წლობით იდგა აქა და სწორედ რომ სისხლითა და ოფლით აქვს მორწყული ეს პატარა ქვეყანა“ [5. 700–701]. იგი შემფოთებით წერდა: „თუ ამ გზით ვიარეთ, უეჭველია, ჩვენი ტერიტორია მალე დაიფუყება და საქართველოს ნიადაგზე ისე აჭრელდება სხვადასხვა ტომთა და ერთა სოფელ-დაბანი, რომ თვით დახელოვნებული, განსვენებული ლ. ზაგურსკი რომ წამოდგეს საფლავიდან, ვეღარ იცნობს აქაურობას და დაიკვირებს: ეს რა ქვეყანაა – საქართველოა, თუ ეთნოგრაფიული გამოფენაო“ [5.709].

ვარდოსანთა ყოფილი ხელისუფლება ეკონომიკური სიდუხჭირის შექმნით, შეგნებულად და ორგანიზებულად ცდილობდა, რაც შეიძლება მეტი ქართველი (ძირითადად მომაგალი თაობების მომცემი რეპროდუქციული ახალგაზრდობა) ლუკმა-პურის მოსაპოვებლად უცხოეთში გადახვეწილიყო და ქვეყანაში ადვილად სამართავი მოზაიკური საზოგადოების ჩამოსაყალიბებლად უცხო მოსახლეობის შემოყვანა-დამკვიდრება დაისახა მიზნად. ფაქტია, ასეთი საზოგადოება სრულიად გულგრილი იქნება საქართველოს ეროვნული ინტერესებისადმი, მრავალსაუკუნოვანი კულტურისადმი, ქართული ენისადმი, ტრადიციებისა და ყოველგვარი ეროვნული ღირებულებისადმი.

1971 წელს კათალიკოს-პატრიარქი ეფრემ მეორე სამწყსოს მიმართავდა: „თითოეულ ერს უჭირავს ხმელეთის განსაზღვრული ტერიტორია, მიწა-წყალი. ბინადარს უყვარს თავისი სამშობლო კუთხე ისე, როგორც ბავშვს – თავისი დედა. ერს ახსოვს ის ტკბილი რძე, რომელსაც სწოვდა დედის მკერდის საღმრთო ჭურჭლიდან. და თუ საჭირო გახდა, თავს დასდებს მისთვის, არ დაიშურებს თვით სიცოცხლეს. ქართველი ერი არასდროს ბოგანო არ ყოფილა და ის არის პატარა მონაკვეთი, თვალ-მარგალიტით მოჭედული ძვირფასი ხატივით ორ გაუყრელ ძმათა, შავი და კასპიის ზღვებს შორის. ბევრს სურდა და სურს ხელში ჩაიგდოს ეს ნამდვილად „ცა-ფირუზ-ხმელეთ-ზურმუხტი“ მხარე და ვერა და ვერ მოახერხეს დაპყრობა მისი, მხოლოდ კალთები ჩამოაჭრეს. ქართველს უყვარდა და უყვარს თავისი ერი, თავისი მამული, პატივსა სცემდა და სცემს მეზობელთ, პატივს სცემს პატიოსან მშრომელთ, კეთილად აღზრდილ ადამიანს და უწინარეს – კარის მეზობელს. ასე მსჯელობდა და მსჯელობს თითოეული პატიოსანი მშრომელი. ეს უნდა იცოდნენ მათ, ვინც კატასტროფას უმზადებს მსოფლიოს, ვინც ლამობს სხვისი უბედურების ხარჯზე ოქროს ოქრო დაუმატოს ნაყროვანმა“.

სპეციალისტთა გამოთვლით, განვითარებული სოფლის მეურნეობით საქართველოს შეუძლია ათეული მილიონი ადამიანის გამოკვება. გამოდის, რომ თუ სოფლის მეურნეობას ავადორძინებთ, მიღებული პროდუქტის 20–25% ადგილობრივი მოსახლეობის დასაკმაყოფილებლად საკმარისი

იქნება, დანარჩენი კი თავისუფლად შეიძლება ექსპორტზე წავიდეს, რაც რამდენიმე წელიწადში ქვეყნის წელში გამართავს. საერთოდ, სურსათით თვითურუნველყოფა ქვეყნის უსაფრთხოებისა და მდგრადობის გარანტიანია. ამიტომ იგი სახელმწიფოს სტრატეგიულ გათვლაში ერთ-ერთ წამყვან ადგილს უნდა იკავებდეს. მოსახლეობის ტრადიციული მეურნეობით დაკავება ქვეყნის რეკრეაციული პირობების და სოციალური ფასეულობების შენარჩუნებას ნიშნავს.

მიწა ქართველი მეურნისათვის არამარტო წარმოების საშუალება, არამედ მისი სოციალური, ეკონომიკური და ეროვნული მეობის არსის გამომხატველიცაა. ამიტომ მისი მიწისაგან მოწყვეტა, რაც მიზანმიმართულად ხდებოდა, მისი, არა მარტო როგორც მეწარმე ინდივიდის მოსპობას, არამედ სოფლის, როგორც ეროვნული კულტურის საძირკვლის შემნახველისა და განმახლებლის ფუნქციის მოშლასაც ნიშნავს. ამასთან ერთად, იმიგრაციული ნაკადის შემოდინების უკონტროლობა და საქართველოს მოსახლეობის უკიდურესი გაღარიბება ჩვენი ტერიტორიების დიდი ნაწილის სხვა ქვეყნების მოქალაქეთა საკუთრებაში გადასვლის რეალურ საფრთხეს ქმნის. შეიძლება ითქვას, რომ აქამდე ეს პროცესი ყოველგვარი გახმაურების გარეშე მიმდინარეობდა. ამის ნათელი დასტურია ბოლო პერიოდში საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ ანტისახელმწიფოებრივი და ანტიეროვნული კანონის მიღება, რომლის ძალითაც საქართველოს მოქალაქეობის არმქონე ფიზიკურ პირებს ქართული მიწების ყიდვა-გაყიდვის უფლება დაუკანონდა. უნდა ითქვას, რომ ასეთი, ე.წ. ლიბერალური კანონი არც ევროკავშირის წევრი ქვეყნების უმრავლესობას და არც ამერიკის შეერთებულ შტატებს არ აქვთ მიღებული. ამ ქვეყნებში სხვა სახელმწიფოს მოქალაქეებზე და არა რეზიდენტ იურდიულ პირებზე არა თუ მიწის მიყიდვა, არამედ დროებით სარგებლობაში, ე.წ. გრძელვადიანი იჯარით, გადაცემაც კი იკრძალება.

საქართველოს ყოფილი ვარდოსანთა ხელისუფლება ერის დემოგრაფიული შემცირების (გენოციდის) მიზნით მიზანდასახულად და შეგნებულად არა მხოლოდ უცხოელებზე ასხვისებდა ქართულ მიწებს, არამედ მეზობელ „მეობარ“ სახელმწიფოებთან სადემარკაციო საზღვრებიც კი არ ჰქონდა დადგენილი, რითაც დღესაც კარგად სარგებლობენ ჩვენი „კეთილი მეზობლები“ და მცოცავი გრაფიკით თანდათან წყნარად და მშვიდად გვაჭრიან ტერიტორიებს.

ქართველი კაცისათვის მიწა მხოლოდ ეკონომიკური ურთიერთობის საგანი არ არის, იგი სამშობლოს სინონიმია. ამიტომ მშობლიურ მოწას მოწყვეტილი, უმიწოდ დარჩენილი ქართველი ქართველობას ვედარ ინარჩუნებს. „ტერიტორიის მნიშვნელობა უბრალო სიტყვა არ არის. იგი დიალია და უპირველესი. არც ისტორიულ ტერიტორიას აქვს უაზრო მნიშ-

ვენელობა. ის ნაწილია ტერიტორიისა, რომელიც ოდნავ შეიძლება სხვა ელემენტით იყოს დასახლებული, მაინც თავის კანონიერ პატრონს ეკუთვნის.... თუ რასაკვირველია იქ ეროვნული ელემენტი სავსებით არ არის აღმოფხვრილი. თუ იგი ერის ტერიტორიის ორგანული ნაწილია, დარჩენილი არის ოდნავ მაინც მისი კულტურა და ისტორიული ნაშთი, თუ ერის გულში მეხსიერება ამ ახლო წარსულისა კიდევ დავის – ერს სრული უფლება აქვს მისი დაბრუნებისა და კულტურის აყვავებისა“[4.112].

დემოგრაფიული ფაქტორი ქვეყნის ბალანსითა ბალანსითა და თუ ის მოიშალა (კატასტროფულად შემცირდა ან განადგურდა) ქვეყნის არსებობაც წარსულს ჩაბარდება. განსაკუთრებით ბოლო ათწლეულში, ე.წ. პროამერიკული, პროდასავლური, ყოფილი ჩვენი ხელისუფლების მხრიდან ყბადაღებული დასავლური დემოკრატიის ნიღბით, ერის დემოგრაფიული გენოციდი აშკარად მიმდინარეობდა. ამ ვაიდემოკრატებმა აამუშავეს ჯერ ერის გახლეჩვის, შემდეგ კი მისი განადგურების მთელი რიგი ტექნოლოგიებისა.

საგანგაშოა ის, რომ ბოლო ათწლეულში შეგნებულად მიმდინარეობს გენოფონდის მიზანმიმართული განადგურება. ამის ნათელი დასტურია ქვეყნისათვის არაფრისმომცემ ომებში (ავღანეთი, ერაყი) ახალგაზრდობის გარკვეული ნაწილის ფიზიკური განადგურება, მოსახლეობის თითქმის მესამედის (ძირითადად რეპროდუქციული ახალგაზრდობის) ლუკმა-პურის საშოვნელად უცხოეთში გადახვეწა (გაეროს ოფიციალური მონაცემებით, საქართველოში 700 ათასი შიდამიგრანტია, ხოლო ქვეყნიდან უცხოეთში სამუშაოდ გასულია 1,2 მილიონი ადამიანი, რომლებიც ყოველწლიურად საქართველოში 1,352 მილიარდ დოლარს აგზავნიან, რათა ახლობლები შიმშილით არ დაეხოცონ), ციხეებში პატიმართა ფიზიკური განადგურების საგანგებო რეჟიმი და მრავალი სხვ.

ვარდოსების ხელისუფლება ყველანაირად ცდილობდა, რომ ისინი უკან აღარ დაბრუნებულიყვნენ და ვაილიბერალ-კოსმოპოლიტ მმართველთა მფარველობით მათ მიერ მიტოვებულ ბუდეებში უცხოტომელებს დაესადგურათ. იმ დროს, როდესაც ქვეყანაში 1,5 მილიონი ადამიანი უმუშევარია, ჩვენი ყოფილი „ვარდებით მოსული“ ხელისუფლება ხელგაშლილი ეპატიჟებოდა ბურებს, ირანელებს, თურქებს, ინდოელებს, ჩინელებს, არაბებს და ჩალის ფასად როგორც ქვეყნის სიმდიდრეს, ისე თბილისის ზღვაზე, კახეთისა და დასავლეთ საქართველოს რიგ რაიონებში კომპაქტურად დასახლებას სთავაზობდა. ეს, არც მეტი, არც ნაკლები, ერის არა მხოლოდ დემოგრაფიული, არამედ ეკონომიკური და ფიზიკური გენოციდია. ფაქტების მოტანა კიდევ შეიძლება, მაგრამ ესეც საკმარისია სარიოზულად დაფიქრებისათვის.

დასკვნა ერთია: დღეს ეკონომიკის, მეცნიერების, განათლების, ეროვნულ-სულიერ-ზნეობრივი ფასეულობების სრულ დევალვაციამდე ვართ

მისული. კატასტროფული სოციალური და პოლიტიკური გარემო, დაკარგული და დასაკარგად გამზადებული ტერიტორიები, მოუგვარებელი შიდა და გარე კონფლიქტები, მეზობელ ქვეყნებთან დაუდგენელი საზღვრები, საგანგაშო დემოგრაფიული მდგომარეობა, უცხოეთში გადახვეწილი ერთი მესამედი მოსახლეობისა, დანგრეული და მითვისებულ-გადაკეთებული ისტორიული ძეგლები თუ ქართული ქრისტიანული მართლმადიდებლური სალოცავები, სექტანტთა და უცხო რელიგიურ კონფესიათა მოძრაობა, მოშლილი განათლების სისტემა, განადგურებული სოფლის მეურნეობა, ტოტალური უმუშევრობა, მრავალი ათასი უცხოტომელის მიზანმიმართულად და კომპაქტურად დასახლება და ა. შ., ეს იმას ნიშნავს, რომ ქართველი ერი, როგორც კულტურულ-ისტორიული ფენომენი, „ახალი მსოფლიო წესრიგის“ მამებმა და მათ მიერ მართულმა „ნაციონალურმა მოძრაობამ“, ბოლო ათწლეულში გატარებული უსისხლო, ანუ თეთრი გენოციდის მეშვეობით დევრადაცია-გადაშენების ზღვრამდე მიიყვანეს.

უნდა ითქვას, რომ თეთრი გენოციდი მიმართული იყო არა მხოლოდ ქართველი ხალხის, არამედ ჩვენს ქვეყანაში მცხოვრები სხვა ეთნიკური დიასპორების წინააღმდეგაც. მაგრამ ამ უკანასკნელთ ქართველებსაგან განსხვავებით, საბედნიეროდ, რეზერვში საკუთარი სამშობლო აქვთ და თუ ეთნიკური გადაგვარების საფრთხე დაემუქრებათ, შეუძლიათ თავიანთი მენტალობის დასაცავად საკუთარ ქვეყანას მოსთხოვონ ზომების მიღება ან, უკიდურეს შემთხვევაში, მას თავი შეაფარონ. მხოლოდ ქართველ ხალხს სხვა, სამარქაფო სამშობლო არ გააჩნია, ამიტომ თეთრი გენოციდის საფრთხე მისთვის უფრო მძიმე შედეგების მომტანი იქნება, ვიდრე აქ მაცხოვრებელი სხვა ეთნიკური უმცირესობებისათვის. საქართველო მაშინ შეძლებს მის თავზე დამოკლეს მახვილივით დაკიდებული თეთრი გენოციდის თავიდან აცილებასა და დღევანდელ მსოფლიოში თვითდამკვიდრებას, როგორც დამოუკიდებელი ქვეყანა, თუ ის ქართულ ეროვნულ ღირებულებებზე, ქართულ ეროვნულ სახელმწიფოებრივ ინტერესებზე და ქრისტიანულ კულტურაზე იქნება ორიენტირებული.

ლიტერატურა

1. ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, თბ., 1985.
2. კრ. „სამი საუნჯე“, 1, 2012.
3. უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, თბ., 1973.
4. მ. წერეთელი, ერი და საზოგადოება, თბ., 1995.
5. ვაჟა-ფშაველა, თხზულებანი, თბ., 1986.
6. ჟურ. „ქვაკუთხედი“, 2, 2011.